

Tillit etter terror i Norge, Frankrike og Spania. Betydningen av narrativer og politisk kontekst

Trust in the aftermath of terrorism in Norway, France and Spain

Kari Steen-Johnsen

Forskningsleder, Institutt for samfunnsforskning

kari.steen-johnsen@samfunnsforskning.no

Øyvind Bugge Solheim

Postdoktor, Senter for ekstremismeforskning, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo

o.b.solheim@c-rex.uio.no

Marte Slagsvold Winsvold

Forsker, Institutt for samfunnsforskning

m.s.winsvold@samfunnsforskning.no

Bernard Enjolras

Forsker og Leder for Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Institutt for samfunnsforskning

bernard.enjolras@samfunnsforskning.no

Sammendrag

Artikkelen diskuterer narrativers betydning for befolkningens tillit til politikere etter terror, med utgangspunkt i angrepene i Oslo og på Utøya, i Barcelona og i Nice. I Norge så man etter 22.juli 2011 en sterk økning i politisk tillit, mens bildet for de to andre casene er mer sammensatt. Også etter angrepet i Barcelona i 2017 steg den politiske tilliten, mens den svekket seg fra et allerede lavt nivå etter angrepet i Nice i 2016. Mens myndighetene i Norge ser ut til å ha lyktes med å skape tillitvekkende og inkluderende narrativer i møtet med terroreren, var det et tydelig fravær av samlende narrativer i Frankrike. Spania er en komplisert case, der katalansk selvstendighetskamp og mobilisering la viktige forutsetninger for hvilke narrativer som kunne formes, og befolkningen i Katalonia og i resten av Spania reagerte til dels på forskjellige måter. Vi argumenterer for at vellykkede narrativer styrker tiltroen til politikeres ærlighet og gode vilje, samt til den moralske og sosiale orden. Den politiske konteksten setter rammer for hvilke narrativer som kan formes og for hvilken gjenklang de finner.

Nøkkelord

Terror, politisk tillit, narrativ

Abstract

The article discusses how narratives affect political trust in the aftermath of terrorist attacks, based on the attacks in Oslo and at Utøya, in Barcelona and in Nice. A strong increase in political trust could be observed in Norway after the 22nd of July 2011 attacks, while the two other cases yield more complex changes. Levels of political trust increased after the Barcelona attacks in 2017, while they were reduced in France after the 2016 attacks in Nice, from an already very low level. While Norwegian authorities seem to have succeeded in creating trustworthy and inclusive narratives faced with terrorism, a strong absence of narratives that could assemble the population was observed in France. Spain is a

complicated case, since the Catalan independence movement laid important conditions for what narratives could be formed, and the population in Catalonia and Spain partly reacted in different ways. We argue that successful narratives strengthen trust in the good will and honesty of politicians, and to the moral and social order. The political context limits which narratives may be formed, and the resonance they may create in the population.

Keywords

Terrorism, political trust, narratives

Innledning

Terrorhandlinger er politiske handlinger med politiske konsekvenser. De kan føre til frykt og mistro og sette tilliten mellom borgerne på prøve. Fiendebilder og mistillit kan skapes mellom ulike etniske, politiske eller religiøse grupper. Slik kan terror bidra til å øke politisk splittelse og polarisering. I andre tilfeller kan terrorangrep føre til det motsatte: samling om politikerne og om felles verdier – i protest mot det terroristene står for. I denne artikkelen reflekterer vi rundt hvilke forhold som har betydning for ulike typer reaksjoner etter angrep, med utgangspunkt i teoretiske forståelser av tillitens fundament og i Alexanders (2004, 2006) forståelse av narrativer som sentrale i å forme et samfunns respons på rystende hendelser. For å gjenopprette tillit etter et terrorangrep må myndighetene både handle instrumentelt og utvise teknisk kompetanse, og de må handle symbolsk for å gjenskape en moralsk orden (Barber, 1983). Å forme narrativer som gir gjenklang i befolkningen er en kraftfull måte å gjenskape en slik moralsk orden på. Den politiske konteksten, og graden av politisk samling og splittelse før et angrep, kan imidlertid legge begrensninger på muligheten til å utforme slike narrativer, noe de tre casene vi tar for oss her tydelig illustrerer. Refleksjonen tar ansats i et sett spørreundersøkelser gjennomført før og etter terrorangrepene på Utøya (2011), Nice (2016) og Barcelona (2017), og kan si oss noe om hvordan befolkningenes politiske tillit endret seg etter disse angrepene.

Tillit som forventning til en moralsk og sosial orden

Tilliten mennesker har til hverandre, til demokratiet og til myndighetene betraktes ofte som grunnleggende for hvordan et samfunn fungerer (Barber, 1983; Putnam, 2000). Der det finnes tillit ligger også forholdene til rette for samarbeid, økonomisk vekst og lykkeligere liv (Putnam, 1993). Stabilitet, en rettferdig stat som behandler borgerne likt, fravær av korrupsjon og et sterkt sivilsamfunn er faktorer som fremmer tillit (Rothstein, 2003; Wollebæk & Selle, 2002). Flere studier har vist at sosial og politisk tillit henger sammen på individnivå (Zmerli & Newton, 2017), og i beskrivelsen av de nordiske samfunnene er det nettopp kombinasjonen av disse to formene for tillit som understrekes (Rothstein, 2003; Uslaner, 2003).

Vi legger til grunn at tillit kan berøres og endres når terror inntreffer, og det er slike konsekvenser vi vil analysere i denne artikkelen. Vår forståelse av tillit tar utgangspunkt i Barbers (1983) sosiologiske forståelse av grunnlaget for tillit. Han argumenterte for at spesifikke institusjonelle, relasjonelle og kroppsliggjorte sosiale strukturer påvirker individers forventninger om hvorvidt de bør ha tillit til generaliserte andre og til institusjoner. Tillit innebærer at man har en forventning om at en grunnleggende samfunnsorden opprettholdes, at myndigheter og mennesker rundt en er teknisk kompetente til å ivareta sine roller innenfor denne ordenen, og at de føler seg moralsk forpliktet til å oppfylle sitt ansvar (Barber, 1983, s. 9). I dette perspektivet reflekterer tillit opplevelser av hvor velfungerende og robuste et samfunns normer og moral er.

Hvordan terrorhandlinger kan påvirke tillit

Terror kan forstås som en taktikk som innebærer trusler om vold eller bruk av vold for å oppnå politiske mål, der publisitet er et sentralt virkemiddel (Alexander, 2004). Terror kan skape frykt i befolkningen; for nye terrorangrep og for at en selv skal bli rammet. Slik frykt har vist seg å kunne oppstå, også når et terrorangrep finner sted i andre land langt borte (Enjolras, Gadarian & Steen-Johnsen, 2019; Finseraas & Listhaug, 2013).

For å forstå hvordan ulike budskap virker i etterkant av terror, er det nyttig å trekke på kultursosiologen Jeffrey Alexanders forståelser av terrorangrep som performative handlinger (Alexander, 2004). Alexander hevder at terrorister gjennom angrep forsøker å skape et narrativ for å påvirke befolkningen (2004, s. 90). Slike narrativer setter gjerne terroristene i en helterolle eller en rolle der de er den sterke part som det er grunn til å frykte, og samfunnet under angrep som den svake part. Slik skapes følelsesmessige og moralske effekter (2004, s. 91). Men terroristers intenderte narrativer møter gjerne motstand, ved at samfunnet som er angrepet bygger sine egne narrativer, både om hvordan angrepene skal forstås og om hvordan man som samfunn reagerer (Alexander, 2004; Steen-Johnsen & Winsvold, 2019a; Abrahms, 2018). Slike narrativer trekker på et samfunns tilgjengelige kulturelle koder, og sorterer handlinger, aktører og institusjoner i sosiale kategorier basert på om de vurderes som gode eller onde (Alexander, 2006, s. 50).

Etter terrorangrep kan det oppstå en samlingseffekt (rallyeffekt) om landets myndigheter (Chanley, 2002; Hetherington & Nelson, 2003; Wollebæk et al., 2013; Larsen, Cutts & Goodwin, 2020), men dette er ikke gitt (Bali, 2007; Gassebner, Jong-A-Pin & Mierau, 2008; Randahl, 2018). En slik samlingseffekt forsterkes gjennom at media gjerne tar på seg en annen, mindre kritisk, rolle enn ellers (Schudson, 2003, Zandberg & Neiger, 2005; Thorbjørnsrud & Figenschou, 2018) og at opposisjonen støtter opp rundt politisk ledelse (Chowanietz, 2010). Politikeres mulighet til å lykkes med sine budskap etter terror kan både handle om hvorvidt de fremstår som teknisk kompetente og moralsk troverdige (Barber, 1983), og om de klarer å formulere et narrativ som resonerer med eksisterende kulturelle forestillinger i befolkningen (Alexander, 2004, s. 18). Skillet mellom teknisk kompetanse og moralsk troverdighet vil stå sentralt i vår analyse. Teknisk kompetanse er knyttet til de tiltak som settes i verk for å garantere medborgernes sikkerhet, enten gjennom bruk av overvåkning og politi, eller gjennom forebygging. Den moralske komponenten av tillit knyttes til evnen til å skape narrativer som tegner et bilde av det nasjonale fellesskapet som en enhet som ikke lar seg skremme, og samtidig bekrefter de verdiene som er under angrep.

Politikere er ikke den eneste mulige kilden til meningsfulle narrativer etter terrorangrep, og deres narrativer vil kunne utfordres av narrativer utformet av andre aktører. Videre vil politikernes muligheter for å utforme tiltak og narrativer kunne begrenses av den politiske situasjonen. Det vil være av betydning hvilke former for mobilisering som oppstår mellom borgere, samfunnsgrupper og fellesskap, og hvilke budskap slike mobiliseringer former eller støtter. Slike mobiliseringer danner viktige politiske forutsetninger for responsen på terror, sammen med graden av samling og splittelse i nasjonen.

Tre terrorangrep og de politiske narrativene om dem

Vi vil bruke reaksjonene på tre ulike terrorangrep, angrepene i Oslo og på Utøya 22. juli 2011, angrepet i Nice 14. juli 2016 og angrepene i Barcelona og Cambrils 17. og 18. august 2017, som ansats til å reflektere rundt hva som har betydning for tillit i etterkant av terror. I det som følger fremstiller vi noen nøkkelementer i narrativene om disse angrepene. Fremstillingen er basert på foreliggende litteratur og på analyse av de første politiske bud-

skapene som ble fremsatt etter angrepene. I tillegg gir vi en kort beskrivelse av hendelsesforløpet i angrepene.

22. juli-terroren – et narrativ om folkets oppslutning om demokratiet

Terrorangrepene 22. juli startet med eksplosjonen av en stor bilbombe i Regjeringskvartalet i Oslo. Bomben gjorde stor skade på Høyblokka og bygningene rundt, men fordi dette var i fellesferien og mot slutten av arbeidsdagen ble relativt få mennesker drept der. Terroristen reiste deretter til Utøya der AUF arrangerte sin årlige sommerleir. Bevæpnet med skytevåpen gjennomførte han en massakre av ungdom på sommerleiren. Totalt ble 77 mennesker drept i de to angrepene. Terroristen var motivert av høyreekstrem ideologi.

Det finnes etter hvert en ganske omfattende litteratur som har analysert de politiske og samfunnsmessige reaksjonene på 22. juli (Ødegård & Bergh, 2013; Thorbjørnsrud & Figenschou, 2018; Syse et al., 2018; Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen & Ødegård, 2012), og også studier som har gått dypere inn i betydningen av politiske taler og budskap (Jenssen & Bye, 2013; Rafoss, 2015; Steen-Johnsen & Winsvold, 2019a). Av spesiell relevans for vår analyse er Rafoss' (2015) kultursosiologiske analyse av budskapene som ble framført i etterkant av terroren gjennom statsminister Stoltenbergs taler.¹ Han beskriver hvordan disse talene først bygger et «tragisk narrativ», der et kollektivt «vi» føler med de individuelt rammede (2015, s. 20). Eksempelvis, i Stoltenbergs første tale natten etter 22. juli: «Vi sørger over våre døde. Vi lider med de sårede. Og vi føler med de pårørende. Dette handler om et angrep på uskyldige sivile. På ungdom på sommerleir. På oss.»² Dernest, påpeker Rafoss, utvikler Stoltenberg en «episk fortelling», som er handlingsrettet og positiv (2015, s. 21). I dette narrative foregår det «en metaforisk kamp mellom det norske folk og terroristen, der man slåss om demokratiet» (2015, s. 21). I denne kampen slutter folket opp om det norske demokratiets verdier, med vekt på åpenhet, frihet og toleranse. Forskning som er gjort om befolkningens respons på statsministerens narrativ tyder på at det vant gjenklang, både uttrykt i den store oppslutningen om rosemarkeringer (Wollebæk et al., 2012) og i folks opplevelse av det norske samfunnets håndtering (Steen-Johnsen & Winsvold, 2019a), selv om det også fantes variasjoner i responsen (Rafoss, 2018; Tordhol Ezzati, 2018; Solheim, 2020). I etterkant av 22. juli-angrepet oppsto en politisk borgerfred, som blant annet innebar at de politiske partiene avblåste valgkampen fram til lokalvalget i september (Ødegård & Bergh, 2013).

14. juli-terroren i Nice – et narrativ om nasjonen under angrep

Angrepet i Nice ble gjennomført under feiringen av Frankrikes nasjonaldag 14. juli 2016. En islamistisk terrorist hadde leid en lastebil og kjørte denne gjennom menneskemengden som var samlet for å feire nasjonaldagen langs havnepromenaden i byen. Bilen kjørte 1,7 kilometer før terroristen ble stoppet og skutt. 86 mennesker ble drept i angrepet. Terroristen var motivert av islamistisk ideologi.

Angrepet i Nice kom i en periode der terrorisme sto høyt på dagordenen i Frankrike. Landet hadde vært rammet av to store og flere små angrep det foregående halvannet året og var fortsatt i unntakstilstand da angrepet ble gjennomført. President Francois Hollandes tale dagen etter angrepet bar preg av dette, idet han startet med at «Det forferdelige. Det for-

1. Se [Det offisielle Norges taler etter 22. juli](#) | [22. juli-senteret](#) for en samling av de viktigste offisielle talene i etterkant av 22. juli.

2. [Sjokkerende og feigt – regjeringen.no](#) Paragraf 2 og 3.

ferdelige har nok en gang rammet Frankrike.»³ Han beskrev Frankrike som et mål for terrorisme fordi landet står opp for menneskerettighetene, og viet mye av talen til de rettslige og sikkerhetsmessige skrittene som ble tatt for å slå tilbake og forsvare seg. Talen retter søkelyset mot Frankrike som den som er utsatt for angrep, heller enn enkeltmenneskene, og i talens siste setning tillegges landet følelser og erfaringer: «Frankrike gråter, hun er såret, men hun er sterk, og vil alltid være sterkere enn de fanatikerne som i dag vil ramme henne, det forsikrer jeg dere om.»⁴

Denne talen skiller seg fra Stoltenbergs, blant annet ved en større vekt på nasjonen enn borgerne, og ved et søkelys på gjengjeldelse. Ifølge Faucher og Truc (2020) kan dette forstås som en konsekvens av de to store foregående angrepene. De viser at det skjedde en gradvis politisk endring i Frankrike fra Charlie Hebdo-angrepet i januar 2015, via Bataclan og til Nice, som begrenset både virkemidler og mulige narrativer. Etter Charlie Hebdo var narrativet rettet mot å gjenopprette folket som nasjonal enhet, siden det var en fare for splittelse mellom religiøse og etniske grupper (Faucher & Truc, 2020). Narrativet var også et forsøk på å fremkalle politisk enhet på tvers av det politiske landskapet. Etter Bataclan ble Hollandes handlingsrom redusert, den politiske enheten slo sprekker, og han ble kritisert av opposisjonen. I denne situasjonen forsøkte han å mobilisere rundt de republikanske symbolene, slik som flagget Trikoloren. Etter Nice-angrepet ble den politiske situasjonen enda mer tilspisset, og Hollande ble kritisert av de lokale myndighetene i Nice for inkompetanse, samtidig som angrepene også ble sett som et resultat av Frankrikes militære operasjoner i Syria og Irak. Hollandes budskap gjenspeilet dermed kanskje de mulighetene som var tilgjengelige, da han rettet søkelyset på krigen mot den ytre fienden, fanatikerne, og på å gjenopprette sikkerhet. Etter Nice oppsto det heller ikke kraftfulle narrativer nedenfra, som kunne mobilisere folket rundt felles verdier, i kontrast til det som skjedde etter både Charlie Hebdo- og Bataclan-angrepene (Browning, 2018; Nugier & Guimond, 2016).

17. august-angrepene i Barcelona og Cambrils – narrativet om et fryktløst vi

Angrepene i Barcelona og i den mindre byen Cambrils lenger vest i Katalonia ble gjennomført av medlemmer av samme terrorcelle. Først kjørte ett av medlemmene en leid bil nedover La Rambla, en hovedgate i Barcelona, i et forsøk på å kjøre over flest mulig mennesker. Senere samme dag kjørte en bil med fem menn inn i fotgjengere i byen Cambrils. Mennene angrep så tilfeldige forbipasserende med kniver. Terroristene var utstyrt med falske bombebelter, men ble overmannet og drept av politiet. 16 mennesker ble drept i de to angrepene, og mer enn 130 ble skadet.

Da statsminister Rajoy talte til folket natten etter angrepene, vektla han gjennomgående et felles «vi», og den «kjærlighet, solidaritet og nærhet» som resten av Spania og verden ellers følte for Barcelona.⁵ Han uttrykte også at angrepet var et angrep på verdier som spanjoler står sammen om og er stolte av: «demokratiet, friheten og menneskerettighetene».⁶ Talen

3. [Déclaration à la suite des événements de Nice – La France en Inde / France in India \(ambafrance.org\)](http://ambafrance.org) «L'horreur... L'horreur de nouveau vient de s'abattre sur la France.» Vår oversettelse.

4. [Déclaration à la suite des événements de Nice – La France en Inde / France in India \(ambafrance.org\)](http://ambafrance.org) «La France, elle est éplorée, elle est affligée mais elle est forte, et elle sera toujours plus forte – je vous l'assure – que les fanatiques qui veulent aujourd'hui la frapper.

5. <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/intervenciones/Paginas/2017/prot20170818.aspx> «transmitirles el cariño, la solidaridad y la cercanía de toda España y del resto del mundo.»

6. <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/intervenciones/Paginas/2017/prot20170818.aspx> «No olvidemos nunca que España es un pueblo unido en algunos valores de los que nos sentimos muy orgullosos: la democracia, la libertad y los derechos humanos.»

endte med et sterkt handlingsrettet budskap: «Vi har hatt mange kamper mot terrorismen gjennom historien. Vi har alltid vunnet. Denne gangen skal også spanjolene vinne.» Den folkelige mobiliseringen i Barcelona viste likevel en tydelig lokal forståelse. Slagordet «No tinc por» (jeg er ikke redd) stod sentralt i de kraftfulle folkelige massemonstringer rett etter angrepene og var et slagord hentet fra den katalanske selvstendighetskampen (Garcés, 2018). Gjennom bruken i denne sammenhengen fikk det en utvidet betydning der fraværet av frykt var rettet både mot en autoritær (spansk) sentralmakt og mot internasjonal islamistisk terrorisme (Gray, 2019). I dette narrative var også lokale katalanske aktører sentrale, særlig det katalanske politiet Mossos d'Esquadra (Gray, 2019, s. 1116). Massemonstringen har blitt beskrevet først og fremst som en mobilisering nedenfra, gjennom sivilsamfunnet, og den ser ut til å ha trukket på fellesskap og forståelser som allerede var etablert i tilknytning til spørsmålet om katalansk selvstendighet (Garcés, 2018).

Slik vi tolker det, har de narrative som bygges i Rajoys tale mye til felles med dem i Stoltenbergs tale (jf. Rafoss, 2015). Det etableres et kollektivt «vi», som føler med ofrene, som inngår i et verdifelleskap og som sammen skal kjempe mot terrorismen. Likevel er det et stort spørsmål hvilken rolle politiske budskap på ulike nivåer kunne spille i Spania på det tidspunktet da angrepene i Barcelona og Cambrils fant sted, siden de rammet i en periode der regjeringen var i konflikt med katalanske politikere om Katalonias selvstendighet etter en konstitusjonell krise året før. Selv om statsministerens budskap kanskje hadde potensial til å koble seg sammen med, og understøtte, den folkelige mobiliseringen i Barcelona, fremhever likevel flere forfattere den folkelige mobiliseringen som den viktigste i formingen av bærende narrative (Gray, 2019; Garcés, 2018). Det ser også ut til å ha blitt bygget opp spesifikke narrative om innsatsen til det katalanske politiet Mossos, og katalanske institusjoner og ledere sto sentralt i massemonstringene. Denne politiske konteksten kan gjøre at reaksjonene i Barcelona skilte seg fra resten av Spania, og vi vil derfor undersøke om vi finner forskjeller i reaksjoner mellom disse befolkningene i våre analyser.

Metode og data

Analysen er basert på et sett spørreundersøkelser gjennomført innenfor rammen av prosjektet «Terrorisme, sosial kapital og resiliens: En longitudinell og komparativ tilnærming⁷ i perioden 2015–2017 og på undersøkelser gjennomført før og etter 22. juli 2011⁸. Spørreundersøkelsene ble gjennomført gjennom Kantar TNS aksesspanel i Norge og gjennom deres samarbeidspartner Lightspeed i Frankrike og Spania. Mens Kantar TNS' paneler har strenge krav til oppbygging/komposisjon av paneler, blant annet gjennom at tilfeldighetsprinsipper blir opprettholdt, er Lightspeed-panelene selvrekrutterte og panelundersøkelsene basert på kvotering, hvor man setter kvoter på ulike bakgrunnsvariabler og kjører undersøkelsen til disse er fylt opp (f.eks. kjønn, alder, geografi eller type sosio-demografiske variabler). I undersøkelsen ble det gjort grep for å sikre så god kvalitet som mulig, blant annet trinnvis utsending av invitasjoner til et mindre utvalg slik at ikke de raskeste overoppyller surveyen. Undersøkelser gjennomført via Lightspeed har likevel begrensninger når det gjelder representativitet, så vektning i henhold til offisiell befolkningsstatistikk blir viktig. Vi har brukt

7. Prosjektnummer 238118, Norges Forskningsråd. Dataene fra disse surveyene er tilgjengelige fra NSD: [Terrorisme, sosial kapital og resiliens: En longitudinell og komparativ tilnærming, 2017 – NSD – Norsk senter for forskningsdata](#)

8. Disse dataene ble samlet inn som del av panelsurveyen «Social Media and the Public Sphere» (SMIPS).

vekter for å sikre at analysene har et så representativt grunnlag som mulig.⁹ Bruk av vekter har imidlertid små konsekvenser for resultatene.

Tabell 1 gir en oversikt over gjennomføringstidspunkt for de ulike surveyene, inkludert utvalgsstørrelse og svarprosent.

Tabell 1: Oversikt over undersøkelser og utvalg.

Hendelse	Dato	N	Svarprosent	Svarprosent panel
Norsk survey runde 1	8. mars–13. april 2011	5000	48 prosent	
Angrepene på Utøya og regjeringskvartalet	22. juli 2011			
Norsk survey runde 2	11.–12. august 2011	2299	48 prosent	66 prosent
Fransk survey runde 1	8.–15. desember 2015	2328	17 prosent	
Angrepet i Nice	14. juli 2016			
Fransk survey runde 2	10.–20. august 2016	1000	5 prosent blant nyrekruttede	25 prosent
Spansk survey runde 1	11.–30. januar 2017	2000	14 prosent	
Angrepene i Barcelona og Cambrils	17. august 2017			
Spansk survey runde 2	13.–20. september 2017	2263	NA ¹⁰	44 prosent

Politisk tillit er målt gjennom spørsmål om hvor stor tillit man har til ulike institusjoner, slik som regjering, politikere, domstoler, politi og hæren. I denne artikkelen skiller vi mellom tillit til regjering og politikere for å få to mål på politisk tillit. Vi har også stilt et mer spesifikt spørsmål, nemlig: «Hvor stor tillit har du til at myndighetene vil kunne forhindre nye, store terrorangrep?» Dette spørsmålet er mer direkte knyttet til den andre delen av Barbers (1983) forståelse av tillit, nemlig tilliten til myndighetenes tekniske kompetanse. Selv om det her kan tolkes som om spørsmålet gjelder beredskaps- og sikkerhetsmyndigheter, er det under disse myndighetene nettopp den tekniske kompetansen ligger. Det politiske nivået har likevel det endelige ansvaret, slik at det er rimelig å koble dette til politisk tillit.

I analysene er alle variablene omkodet til å gå fra 0 til 1.¹¹ Vi oppgir gjennomsnitt fra tverrsnittsurveyer før og etter terrorangrepene og i tillegg endringen i holdningene blant paneldeltakerne. Tverrsnittene gir de mest representative estimatene vi har for holdningene på hvert tidspunkt. Siden tverrsnittene består av ulike respondenter på de to tidspunktene for tverrsnittene, er det ikke sikkert at forskjeller mellom de to tverrsnittene skyldes holdningsendring. De kan også skyldes ulikheter i utvalgene. Derfor bruker vi paneldeltakerne, de som har svart i begge rundene, til å estimere endring. Her er det *endringer* i svarene til paneldeltakerne mellom de to tidspunktene som brukes. Dette er ikke utsatt for de samme problemene med forskjeller i utvalgene som det å sammenlikne tverrsnittene.¹² Vi oppgir signifikansestimater for alle estimatene. For gjennomsnittene er dette t-tester av om gjen-

9. Vi har ikke vekter i runden etter 22. juli, men i alle de andre rundene. Det er vektet på alder, kjønn og landsdel.

10. Lightspeed Spania har ikke oppgitt svarprosent for de nyrekruttede eller utvalget som helhet. Etter at undersøkelsen var fylt opp med taggede respondenter, ble 17 500 nye respondenter invitert til å svare. Ikke alle har hatt mulighet til å svare siden undersøkelsen lukkes når den er fylt opp.

11. Vi oppgir svaralternativene for hvert spørsmål underveis i teksten.

12. Siden det kan være systematikk i hvem som svarer to ganger, er ikke denne gruppa nødvendigvis et representativt utvalg av befolkningen. Vi rapporterer derfor gjennomsnittene for denne gruppen på hvert tidspunkt kun i appendikset.

nomsnittene på hvert tidspunkt er signifikant forskjellige. For endringsestimatene basert på panelrespondentene er dette parede t-tester av hvorvidt endringen er statistisk signifikant. For å undersøke om personer reagerte annerledes i selve Barcelona deler vi inn de spanske respondentene i panelet etter om de bor i Barcelona eller ikke.¹³

Selv om disse spørreundersøkelsene tilbyr unike data før og etter terrorangrep, har de sine opplagte begrensinger. Én er at ikke alle spørsmål er stilt i alle land før og etter angrepene. En hovedgrunn til dette er at den norske undersøkelsen før 22. juli ikke var utformet med denne tematikken som hensikt. Det kan også stilles spørsmål ved utvalgs kvalitet og svarprosent i studiene gjennomført av Lightspeed, og vekting kompenserer ikke fullstendig for dette. Endelig skaper det faktum at før-målene fra Frankrike er tatt opp like etter det massive angrepet mot Paris i november 2015 en utfordring for tolkningen av tillitstallene etter Nice. Hvis Nice og Paris-angrepene hadde samme negative konsekvenser for tillit, har dette imidlertid primært gjort estimatene våre mindre enn de ville vært ellers. Tilliten vi finner etter Bataclan-angrepet er også lavere enn det som ble funnet i ESS vinteren før (altså før Charlie Hebdo-angrepet).

Politisk tillit etter terror

I det som følger skal vi undersøke hvordan politisk tillit utviklet seg i Norge, Frankrike og Spania etter terrorangrepene. Først ser vi på tillit til regjering og til politikere generelt, før vi undersøker folks oppfatning av myndighetenes evne til å forhindre nye terrorangrep. Dette er en måte å nærme seg hvilken rolle oppfatninger av myndighetens tekniske kompetanse spiller i forhold til den bredere vurderingen av om de er verdt å ha tillit til. I Spania undersøker vi i tillegg om innbyggerne i Barcelona skiller seg fra resten av landet, noe den spente politiske konteksten gir grunn til å anta.

De tre terrorangrepene hadde ulike konsekvenser for tilliten til regjering og politikere i de tre landene som vist i Tabell 2.¹⁴

Tabell 2: Tillit til regjering og politikere, før og etter angrepene. Gjennomsnitt av tverrsnittsdata og endringer fra panelet (standardfeil i parentes).

	22. juli			Nice			Barcelona		
	Før	Etter	Panel	Før	Etter	Panel	Før	Etter	Panel
Tillit til regjering	0,53	0,64***	0,11***	0,36	0,31***	-0,059***	0,28	0,35***	0,051***
	(0,0037)	(0,0057)	(0,0056)	(0,0056)	(0,0080)	(0,011)	(0,0076)	(0,012)	(0,0096)
Tillit til politikere				0,28	0,25***	-0,048***	0,19	0,21	0,018 *
				(0,0051)	(0,0071)	(0,010)	(0,0068)	(0,0089)	(0,010)
N	5705	1902	1463	2298	988	379	1979	1089	658
Signifikansestimaterne er fra t-tester av forskjeller mellom tverrsnittene før og etter og fra parede t-tester for panelene. * P<0,1, ** P<0,05 og *** P<0,01									

13. Resultatene blir tilsvarende om vi bruker respondenter som bor i hele Katalonia istedenfor bare Barcelona.

14. Spørsmålsstillingen etter 22. juli var: «Hvor stor grad av tillit har du til følgende institusjoner: Regjeringen eller Politikere» og respondentene ble gitt alternativene: «Svært stor tillit», «Nokså stor tillit», «Verken eller», «Liten tillit» og «Ingen tillit». I de andre undersøkelsene var bare ytterpunktene på skalaen fra 0 til 6 gitt navn: «Ingen tillit» og «Full tillit». Begge er omkodet fra 0 til 1 med høy tillit som 1.

Tabellen viser at det var en økning i tilliten til regjeringen i både Norge og Spania etter terrorangrepene. De spanske tallene viser at denne effekten primært gjelder regjeringen og ikke politikere generelt.¹⁵ I Frankrike synker tilliten til både regjeringen og politikere etter angrepet.

For å forstå nedgangen i politisk tillit begynner vi med tiltroen til myndighetenes tekniske kompetanse, målt gjennom spørsmålet om hvorvidt respondentene hadde tillit til myndighetenes evne til å avverge framtidige terrorangrep.¹⁶

Tabell 3: Tillit til at myndighetene vil forhindre nye terrorangrep før og etter de tre angrepene. Gjennomsnitt av tverrsnittsdata og endringer fra panelet (standardfeil i parentes).

	22. juli		Nice			Barcelona		
	Før	Etter	Før	Etter	Panel	Før	Etter	Panel
Forhindre angrep		0,58	0,44	0,31***	-0,14***	0,51	0,53	0
		(0,0054)		(0,0055)	(0,0086)	(0,013)	(0,0074)	(0,010)
N		3152	2267	980	372	1933	1067	658
Signifikansestimaterne er fra t-tester av forskjeller mellom tverrsnittene før og etter og fra parede t-tester for panelene. * P<0,1, ** P<0,05 og *** P<0,01								

Som det framgår av Tabell 3 var det en kraftig reduksjon i tilliten til myndighetenes tekniske kompetanse i Frankrike. I Spania var det derimot ingen endring i tilliten til å forhindre nye terrorangrep. Selv om det i Frankrike er en parallell nedgang i tillit til regjeringen og til myndighetenes evne til å forhindre terror, er det ikke gitt at det er de samme individene som mister begge typene tillit. For å undersøke dette har vi kjørt en lineær regresjon med endring i tillit til regjeringen som avhengig variabel og endring i tillit til myndighetenes evne til å forhindre angrep som uavhengig variabel i Frankrike og Spania.¹⁷

15. I Norge har vi ikke stilt et separat spørsmål om politikere og kan derfor ikke inkludere det her. Men det overordnede mønsteret i Norge etter 22. juli var at alle former for institusjonell tillit økte (jf. Wollebæk et al., 2011).

16. Spørsmålsstillingen var: «Hvor stor tillit har du til at myndighetene klarer å forhindre nye, store terrorangrep i Norge?». Etter 22. juli ble respondentene gitt alternativene: «Svært stor tillit», «Nokså stor tillit», «Verken eller», «Liten tillit» og «Ingen tillit». I de andre undersøkelsene var det fire alternativer uten alternativet «Verken eller». Begge er omkodet fra 0 til 1 med høy tillit som 1.

17. Siden analysen bruker endring til å forklare endring er den i mindre grad utsatt for utelatt variabelskjevhet, og vi har ikke inkludert kontrollvariabler. Disse måtte også variere mellom de to tidspunktene for å kunne ligge bak resultatene her.

Tabell 4: Lineær regresjon med endring i tillit til regjeringen som avhengig variabel.

	Nice				Barcelona			
	Bare konstantledd		Med tillit til å forhindre nye angrep		Bare konstantledd		Med tillit til å forhindre nye angrep	
	Estimat	SE	Estimat	SE	Estimat	SE	Estimat	SE
Konstantledd	-0,059***	0,011	-0,043***	0,013	0,051***	0,0083	0,049***	0,0084
Forhindre terror (endring)			0,11**	0,045			-0,020	0,032
r ²	0		0,016		0		0,00061	

* P<0,1, ** P<0,05 og *** P<0,01

Til venstre i tabellen oppgir vi resultatene for Frankrike. Den første modellen i tabellen viser (som vi tidligere har sett) at det er en negativ gjennomsnittlig endring i tilliten til regjeringen mellom de to tidspunktene. Når endring i tilliten til myndighetenes evne til å forhindre angrep blir tatt med, ser vi at det også er en sammenheng på omtrent 0,11 mellom denne endringen og endringen i den generelle tilliten til regjeringen. Konstantleddet får en annen fortolkning i denne andre modellen og er gjennomsnittlig endring blant respondenter som ikke endrer syn på myndighetenes evne til å forhindre terror. Vi ser at også disse respondentene får redusert tillit til myndighetene, men denne reduksjonen er mindre enn den gjennomsnittlige reduksjonen fra modellen med bare konstantledd. Reduksjonen i tillit til myndighetene kommer altså både uavhengig av tillit til evnen til å forhindre terror og i sammenheng med en nedgang i denne tilliten. Endringen i konstantleddet viser at omtrent 30 prosent¹⁸ av reduksjonen i tillit til myndighetene henger sammen med nedgangen i tilliten til myndighetenes evne til å forhindre terror.¹⁹ For Spania indikerer konstantleddet en økning i tilliten til regjeringen, og denne ser ikke ut til å henge sammen med endringer i tilliten til myndighetenes evne til å forhindre terror.²⁰ Nedgangen i tilliten til den tekniske kompetansen ser heller ikke ut til å forklare fallet i tillit til *politikere* i Frankrike (ikke i tabellen).

Terrorangrepene i alle tre landene blottla myndighetenes manglende evne til å beskytte befolkningen, men ut fra de analysene vi kan gjøre med vårt materiale, var det altså bare i Frankrike at terrorangrepet hang sammen med svekket tillit til denne evnen, og bare i Frankrike at dette hang sammen med en reduksjon i den generelle tilliten til regjeringen. Tabell 4 viser at denne sammenhengen ikke var til stede i Spania. Det er altså ikke slik at de som fikk høyere tillit til den spanske regjeringen også hadde økt tillit til myndighetenes evne til å forhindre terrorangrep. I Norge kan vi ikke gjøre tilsvarende analyse, men konstaterer at tiltroen til myndighetenes evne til å forhindre nye angrep var betydelig høyere enn i de to andre landene like etter 22. juli.

Som vi har beskrevet over, ble det skapt litt ulike narrativer nedenfra i Barcelona enn det som ble skapt ovenfra av statsminister Rajoy. Det er altså mulig å tenke seg at terrorangrepet i Barcelona hadde ulike konsekvenser i byen enn i resten av landet. Vi har derfor delt inn de

18. Størrelsen på konstantleddet blir redusert med 0,016 som er 27 prosent av -0,059.

19. Samtidig er andelen av den forklarte variansen liten, med en r² på 0,016 eller 1,6 prosent. Det er altså mye varians i endringen i tillit som den ene forklaringsvariabelen ikke forklarer.

20. Både konstantleddene og estimatene for evnen til å forhindre terror er signifikant forskjellige mellom de to landene.

spanske panelrespondentene etter hvorvidt de bor i byområdet Barcelona eller ikke.²¹ Bare en liten andel av respondentene bor i Barcelona, men resultatene gir likevel noen interessante indikasjoner. I Tabell 5 vises resultatene fra parede t-tester av forskjellene i ulike typer tillit mellom tiden før og etter angrepet blant panelrespondentene.

Tabell 5: Endring i politisk tillit i Barcelona og resten av Spania (parede t-tester og standardfeil i parentes).

	Barcelona	Ikke Barcelona
Forhindre angrep	0,13***	-0,014
	(0,035)	(0,012)
Tillit til regjeringen	0,023	0,054***
	(0,024)	(0,010)
Tillit til politikere	-0,018	0,022**
	(0,021)	(0,011)
N	52	606
Signifikansestimaterne er fra parede t-tester av endring for respondentene i panelet. * P<0,1, ** P<0,05 og *** P<0,01		

Tilliten til regjeringen øker mer utenfor Barcelona enn i selve byen.²² Dette indikerer at det ikke er respondentene i Barcelona som driver økningen i tillit, men heller respondentene i resten av landet. Økningen i tillit til regjeringen i Spania var altså ikke en konsekvens av noen sterk økning i Barcelona by.²³ Når vi ser på tilliten til å forhindre angrep, kommer det motsatte mønsteret fram. Det er fortsatt ikke indikasjoner på noen store utslag for Spania som helhet, men når vi ser på Barcelona for seg selv, er det en sterk økning i tilliten til å forhindre angrep.²⁴ Et spørsmål som melder seg, er om respondentene i Barcelona tenkte på spanske sentralmyndigheter når de ble spurt om myndighetenes evne til å forhindre terrorangrep. I tiden etter angrepene ble de *katalanske* politistyrkene Mossos hyllet i Barcelona, og det er mulig at respondentene i Barcelona tenkte på denne politistyrkens evner heller enn den spanske regjeringens når de ble spurt om hvorvidt de trodde myndighetene ville evne å forhindre nye angrep.

Endringen i tiltroen til myndighetenes tekniske kompetanse forklarer altså bare en viss andel av reduksjonen i tillit i Frankrike og ikke økningen i tillit i Spania. Resultatene peker dermed i retning av at noe mer spiller inn i borgernes tillitsvurdering enn bare en evaluering av myndighetenes tekniske kompetanse. Forskjellen mellom Barcelona og resten av Spania antyder også at det er viktig å få tak på hvilke narrativer det er som engasjerer en gitt befolkning. Det ser ut som om det var andre narrativer som dominerte i den lokale katalanske offentligheten enn i den fellesspanske, og disse ulike narrative synes å ha gitt ulike effekter i de ulike delene av landet.

21. Vi har også gjort det samme med hele Katalonia som gir tilsvarende, om enn noe svakere resultater.

22. Denne økningen er signifikant utenfor, men ikke i Barcelona. Det er imidlertid ikke signifikante forskjeller mellom økningen i Barcelona og resten av landet.

23. Ferske studier finner ikke noen sammenheng mellom det å oppleve et angrep på nært hold og politisk tillit (Agerberg & Sohlberg, 2021). Det virker altså ikke å være slik at de politiske konsekvensene av terror er større for de som oppholder seg i nærheten av et angrep. I Barcelona er det imidlertid som vi har beskrevet, nærliggende å tro at dette har med de narrative som ble skapt lokalt heller enn opplevelsen av angrepet i seg selv.

24. T-tester viser at økningen er signifikant i Barcelona og signifikant forskjellig fra endringen i resten av Spania.

Betydningen av narrativer og politisk kontekst for utviklingen av tillit etter terror

Hva gjør terrorhandlinger med den politiske tilliten i samfunnet? I denne artikkelen har vi tatt for oss angrep i tre ulike land – i Norge, Frankrike og i Spania. Utvalget av caser er lite, og gir ikke grunnlag for å gi noe endelig svar på spørsmålet. Som vi har vist, kan den politiske tilliten øke etter et terrorangrep, slik den gjorde i Norge i 2011 og i Spania i 2017. Men den kan også synke, slik vi så i Frankrike etter Nice-angrepene i 2016. Det er heller ikke gitt at en styrking eller svekkelse av tillit gjelder hele det politiske apparatet. I Spania var det tilliten til regjeringen som steg, ikke tilliten til politikere i sin alminnelighet.

Vår forståelse av tillit basert på Barber (1983), understreker at tilliten inneholder både en forventning om teknisk kompetanse og en forventning knyttet til politiske ledes ærlighet og gode moral. De analysene vi har gjort av betydningen av den tekniske siden av tillit i Spania og Frankrike antyder at kompetansevurderinger *kan* ha betydning for den mer generelle politiske tilliten etter terror, men ikke nødvendigvis trenger å ha det. I Frankrike så vi at nedgangen i tilliten til regjeringen hang sammen med en svekket tillit til at myndighetene ville kunne forhindre nye, store terrorangrep. I Norge hadde vi ingen mulighet til å undersøke om tilliten til myndighetens tekniske kompetanse endret seg før og etter 22. juli, men vi kan som nevnt konstatere at både den generelle politiske tilliten og tilliten til at myndighetene ville kunne forhindre nye angrep var høye i etterkant, på tross av at det var mulig å kritisere myndighetene for manglende beredskap. I Spania fant vi derimot ingen sammenheng mellom generell politisk tillit og denne tekniske dimensjonen ved tillit.

Selv om slike tekniske kompetansevurderinger altså *kan* ha en betydning for den politiske tilliten etter terrorangrep, antar vi at spesielt når det gjelder å skape tiltro til det moralske aspektet ved tillit, må også andre forklaringsfaktorer tas i betraktning. Her er narrativer av stor betydning. I det som følger ser vi først på noen viktige kjennetegn ved de narrative som ble formet i forbindelse med terrorangrepene vi har studert, og på hva som kan ha betydning for hvordan de virket. Deretter går vi nærmere inn på betydningen av den politiske konteksten narrative betinges av og skal virke i.

Narrativer som samler

Velfungerende narrativer forteller en sterk fortelling om hvem man som nasjon er i møte med terror og gir borgerne noe å være en del av (Alexander, 2004). Narrative framsatt av Norges statsminister Stoltenberg og Spanias statsminister Rajoys taler like etter angrepene er like på mange måter, i det at de framkaller et «tragisk felleskap» der folket blir medmennsker som lider sammen med de direkte rammede, og der det stokes opp en handlingsrett kurs for å slå tilbake (Rafoss, 2015). De deler også vektleggingen av felles verdier, som demokrati, toleranse og frihet.

Også slagordet «No tinc por!» – jeg og vi er ikke redde, er knyttet til en sterk fortelling om et «vi», i denne sammenhengen det katalanske folket (Gray, 2019). Dette «vi»-et står opp mot frykt, for å forsvare verdier som demokrati og frihet. I etterkant av Barcelona-angrepene skjedde det en utvidelse av meningsinnholdet i slagordet. Fra å avvise frykten for den spanske sentralmakten, ble «no tinc por!» til en avvisning av frykt for terrorisme og fremmedfrykt (Garcés, 2018). Slik sett viste det seg å være et fleksibelt narrativ, som kunne favne bredere enn sin opprinnelse (Gray, 2019).

Hollandes tale etter Nice-angrepet skiller seg fra narrative skapt i både Norge og Spania ved at den ikke poengterer borgernes egne ansvar i møtet med terrorangrepet. Det er den franske republikken som er angrepet og såret, og det er hun som skal være «sterkere enn

fanatikerne». Dette politiske budskapet lå i forlengelsen av det narrative som ble formet i forbindelse med de massive Paris-angrepene i november 2015, der kjernen var at Frankrike var under angrep og ville svare med sterke virkemidler (Faucher & Truc, 2020; Lequesne, 2016). I etterkant fulgte sterke innstramminger i grensekontroll og etablering av inngripende virkemidler i sikkerhets- og kriminalitetspolitikken (Hellmuth, 2015). Når nok et massivt angrep rammet Frankrike, kan det tenkes at det var vanskelig å lykkes med den samme retoriske strategien, i og med at man tydelig hadde feilet. I denne situasjonen var det kanskje også vanskelig å etablere en alternativ fortelling.

Narrativenes begrensning: betydningen av politisk kontekst

De tre angrepene fant sted i svært forskjellige politiske kontekster, og vår analyse antyder at konteksten la føringer, både for hvilke narrativer som kunne utformes, og for samfunnets reaksjon på dem.

Det er rimelig å hevde at Stoltenberg var i en helt spesiell situasjon når det gjaldt å utforme et bærende narrativ som kunne gi gjenklang i befolkningen. Angrepene var rettet mot statsministerens (dvs. hans) kontor og mot AUF, ungdomsorganisasjonen til partiet han var leder av, noe som både ga ham stor troverdighet når det gjaldt å forme et tragisk narrativ, og som gjorde det lite nærliggende for opposisjonen å angripe regjeringens håndtering. Etter angrepene på Utøya og i regjeringskvartalet kunne befolkningen lett ha mistet tillit til myndighetenes tekniske kompetanse, med medfølgende konsekvenser for politisk tillit, og dessuten blitt revet ut av en uskyldstilstand som kunne medført at tilliten raknet.²⁵ I stedet skjedde det en sterk, folkelig mobilisering rundt et sett felles verdier, som kan sies å ha gjenopprettet orden og skapt tiltro til fremtidig opprettholdelse av den. Elementer i disse narrative kom nedenfra, fra folket selv, og politiske ledere og media bygde på disse narrative elementene i sine taler og dekning (Thorbjørnsrud & Figenschou, 2018). Samspillet mellom politiske ledere og mobiliseringen i sivilsamfunnet kan kanskje være med på å forklare at det ble en så tydelig økning i tilliten til regjeringen og øvrige samfunnsinstitusjoner. Som vist i analysen var denne økningen sterkere enn den vi så i Spania etter Barcelona-angrepet, og den økte fra et allerede høyt nivå.

Et slikt samspill mellom budskap ovenfra og nedenfra må tenkes å være med på å gjenopprette og bekrefte en moralsk og sosial orden som omfatter både politikere og folk. Ulike studier på individnivå har vist at når folk blir minnet om demokratiske normer og verdier får det konsekvenser for hvilken tillit de oppgir å ha til ulike grupper i samfunnet (Blinder, Ford & Ivarsflaten, 2013; Nugier & Guimond, 2016; Steen-Johnsen & Winsvold, 2019b), og for hvilke rettigheter de mener de bør ha (Sniderman, Petersen, Slothuus & Stubager, 2014). Slike funn understøtter at når folk opplever sterk samling om et sett verdier, som i forbindelse med rosetog, vil det gjøre noe med deres uttrykte sosiale tillit og opplevelse av fellesskap (Rafoss, 2018).

Den spanske statsministeren Rajoys narrativ hadde begrensede muligheter til å mobilisere hele Spania, gitt konflikten om katalansk selvstendighet. Men samtidig var den katalanske selvstendighetskampen et mulig utgangspunkt å bygge narrativer på (Gray, 2019). Flere andre aktører, slik som katalanske politikere og medier, stod parat til å mobilisere befolkningen. «No tinc por» er et eksempel på en slik gjenbruk av tidligere (katalanske) kulturelle koder i møtet med den nye situasjonen. Vår analyse viser et komplekst bilde, der tilliten til

25. Se Wollebæk et al., 2012 for en diskusjon av en slik «end of innocence»-hypotese.

regjeringen økte mer i resten av Spania enn i Barcelona, mens tilliten til å forhindre terror økte bare i Barcelona. En måte å lese dette på, er at det politiske budskapet ovenfra var viktigere i resten av Spania, mens de lokale narrative bygd rundt det katalanske politiet hadde betydning i Barcelona. På tross av de politiske rammene Rajoy måtte forholde seg til, går det likevel an å tolke det som at kombinasjonen av narrativer virket positivt i den forstand at politisk tillit økte, heller enn at man så en kollaps.

I Frankrike manglet president Hollande tillit fra før, og angrepene kom dessuten i en periode der mange tiltak var innført for å hindre nye angrep.²⁶ Politisk splittelse rådet, og det ble raskt politisk strid om manglene ved bekjempelsen av terror. Samtidig hindret sikkerhetstiltak mulige massemobiliseringer nedenfra (Faucher & Truc, 2020). Sammen med den manglende evnen til å forhindre terror over tid, ga dette et dårlig utgangspunkt for å forme et narrativ som samlet befolkningen. Reaksjonen ble også en nedgang i den politiske tilliten fra et allerede lavt nivå, der tap av tiltro til myndighetenes tekniske kompetanse kan ses som del av forklaringen. Frankrike skiller seg ut ved at det ikke ser ut til at det ble bygd narrativer nedenfra etter angrepet, til tross for at det kunne finnes sterke grunnlag for mobilisering rundt den franske republikken og dens verdier etter et angrep utført på selve nasjonaldagen. Her har vi en politisk situasjon som på mange måter er motsatt av den norske, der vi istedenfor en gjensidig bekræftende kommunikasjon ovenfra og nedenfra, ser en gjensidig tilbaketrekning og økende mistillit mellom politikere og folk.

Man skal være forsiktig med å trekke konklusjoner basert på et begrenset antall caser, og de dataene vi har hatt tilgang til å bruke som grunnlag i denne artikkelen gir ikke direkte mulighet til å teste sammenhengen mellom narrativer og tillitsutfall. Basert på de tre terrorhendelsene vi har diskutert her, mener vi likevel at det kan trekkes ut noen innsikter knyttet til betydningen av narrativer i krise og potensialet som eksisterer for å bygge slike narrativer. Politiske narrativer som mobiliserer et «vi» rundt felles verdier og gir en retning til mobiliseringen og noe å kjempe for, ser ut til å ha reell betydning for befolkningens respons i form av tillit, slik vi så i Norge og Spania etter store terrorangrep. Muligheten for at slike narrativer skal bidra til å gjenopprette den grunnleggende samfunnsordenen og gjenskape tillit ser likevel ut til å være avhengig av den politiske konteksten, slik som politisk enhet eller splittelse, samt den politiske tilliten som finnes fra før.

Referanser

- Abrahams, M. (2018). *Rules for Rebels: The Science of Victory in Militant History*. New York, N.Y: Oxford University Press.
- Agerberg, M. & Sohlberg, J. (2021). Personal Proximity and Reactions to Terrorism. *Comparative Political Studies*. <https://doi.org/10.1177/0010414021997162>
- Alexander, J. C. (2004). From the Depths of Despair: Performance, Counterperformance, and 'September 11'. *Sociological Theory*, 22(1), 88–105. Hentet fra www.jstor.org/stable/3648960
- Alexander, J. C. (2006). *The civil sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Bali, V. A. (2007). Terror and elections: Lessons from Spain. *Electoral Studies*, 26(3), 669–687. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2007.04.004>
- Barber, B. (1983). *The logic and limits of trust*. New Brunswick, N. J: Rutgers University Press.
- Blinder, S., Ford, R. & Ivarsflaten, E. (2013). The Better Angels of Our Nature: How the Antiprejudice Norm Affects Policy and Party Preferences in Great Britain and Germany. *American Journal of Political Science*, 57(4), 841–857. <https://doi.org/10.1111/ajps.12030>

26. <http://www.cevipof.com/fr/le-barometre-de-la-confiance-politique-du-cevipof/resultats-1/vague8/>

- Browning, C. S. (2018). «Je suis en terrasse»: Political Violence, Civilizational Politics, and the Everyday Courage to Be. *Political Psychology*, 39(2), 243–261. <https://doi.org/10.1111/pops.12432>
- Chanley, V. A. (2002). Trust in Government in the Aftermath of 9/11: Determinants and Consequences. *Political Psychology*, 23(3), 469–481.
- Chowanietz, C. (2010). Rallying Around the Flag or Railing Against the Government? Political Parties' Reactions to Terrorist Acts. *Party Politics*, 17(5), 673–98. <https://doi.org/10.1177/1354068809346073>
- Enjolras, B., Gadarian, S. & Steen-Johnsen, K. (2019). Social Media Use and Fear Levels after the Paris 2015 Attacks: A Comparative Study. I M. F. Elman, C. Gerard, G. Golan & L. Kriesberg (Red.), *Overcoming Intractable Conflicts. New Approaches to Constructive Transformations* (s. 107–122). London & New York: Rowman & Littlefield.
- Ezzati, R. T. (2018). Grenser for fellesskap. I H. Syse (Red.), *Norge etter 22. juli* (s. 47–66). Oslo: Cappelen Damm Akademisk/NOASP Nordic Open Access Scholarly Publishing. <https://doi.org/10.1177/1468796816684145>
- Faucher, F. & Truc, G. (Red.). (2020). *Face aux attentats*. Paris: PUF.
- Finseraas, H. & Listhaug, O. (2013). It can happen here: the impact of the Mumbai terror attacks on public opinion in Western Europe. *Public Choice*, 156(1), 213–228. <https://doi.org/10.1007/s11127-011-9895-7>
- Garcés Macareñas, B. (2018). *17A: Barcelona Goes off Script* (CIDOB Report 02/2018). Barcelona, Spain: CIDOB – Barcelona Centre for International Affairs.
- Gassebner, M., Jong-A-Pin, R. & Mierau, J. O. (2008). Terrorism and electoral accountability: One strike, you're out! *Economics Letters*, 100(1), 126–129. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.12.011>
- Gray, C. (2019). Afraid of What? Why Islamist Terrorism and the Catalan Independence Question Became Conflated in Representations of the 2017 Barcelona Attacks. *Bulletin of Spanish studies*, 96(7), 1113–1133. <https://doi.org/10.1080/14753820.2019.1651007>
- Hellmuth, D. (2015). Countering Jihadi Terrorists and Radicals the French Way. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(12), 979–997. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2015.1076277>
- Hetherington, M. J. & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *Ps-Political Science & Politics*, 36(1), 37–42. <https://doi.org/10.2307/3649343>
- Jenssen, A. T. & Bye, K. H. (2013). Da sorg og sinne ble åpenhet og toleranse? – Politisk talekunst etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), 217–231.
- Larsen, E. G., Cutts, D. & Goodwin, M. J. (2020). Do terrorist attacks feed populist Eurosceptics? Evidence from two comparative quasi-experiments. *European Journal of Political Research*, 59, 182–205. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12342>
- Lequesne, C. (2016). French foreign and security challenges after the Paris terrorist attacks. *Contemporary Security Policy*, 37(2), 306–318. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1193976>
- Nugier, A. & Guimond, S. (2016). « Je suis Charlie » : New Findings on the Social and Political Psychology of Terrorism. *International Review of Social Psychology*, 29(1), 45–49. <https://doi.org/10.5334/irsp.60>
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rafoss, T. W. (2015). Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap: Stoltenbergs taler etter 22. juli. *Sosiologisk tidsskrift*, 23(1-2), 6–28.
- Rafoss, T. W. (2018). Hva betydde rosetogene? Rituell samling i et sekulært samfunn. I H. Syse (Red.), *Norge etter 22. juli* (s. 127–151). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Randahl, D. (2018). Terrorism and Public Opinion: The Effects of Terrorist Attacks on the Popularity of the President of the United States. *Terrorism and Political Violence*, 30(3), 373–383. <https://doi.org/10.1080/09546553.2016.1167687>
- Rothstein, B. (2003). Social capital, economic growth and quality of government: The causal mechanism. *New Political Economy*, 8(1), 49–71. <https://doi.org/10.1080/1356346032000078723>
- Schudson, M. (2002). «What's Unusual About Covering Politics as Usual». I B. Zelizer & S. Allan (Red.), *Journalism After September 11* (s. 44–53). London/New York, NY UK/US: Routledge.
- Sniderman, P. M., Petersen, M. B., Slothuus, R. & Stubager, R. (2014). *Paradoxes of Liberal Democracy. Islam, Western Europe, and the Danish Cartoon Crisis*. Princeton: Princeton University Press.
- Solheim, Ø. B. (2020). Right-wing Terrorism and Out-group Trust: The Anatomy of a Terrorist Backlash. *Terrorism and Political Violence*, 32(6), 1206–1224. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1457526>
- Steen-Johnsen, K. & Winsvold, M. (2019a). Global Terrorism and the Civil Sphere in Norway: Renegotiating Civil Codes. In J. C. Alexander, A. Lund & A. Voyer (Red.), *The Nordic Civil Sphere* (s. 229–255). Cambridge: Polity Press.
- Steen-Johnsen, K. & Winsvold, M. (2019b). Islamist Terrorism, Out-Group Trust, and Motivation to Control Prejudice. *International Journal of Public Opinion Research*, 32(3), 621–630. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edz014>
- Syse, H. (Red.). (2018). *Norge etter 22. juli: Forhandlinger om verdier, identiteter og et motstandsdyktig samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk/NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).
- Thorbjørnsrud, K. & Figenschou, T. U. (2018). Consensus and Dissent After Terror: Editorial Policies in Times of Crisis. *Journalism*, 19(3), 333–348. <https://doi.org/10.1177/1464884916657519>
- Uslaner, E. M. (2003). *Trust, democracy and governance. Can government politics influence generalised trust?* New York: Palgrave Macmillan.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2012). *Ett år etter 22. juli. Har rosetoget gått?* (Rapport 2012:5). Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2002). Does participation in voluntary associations contribute to social capital? The impact of intensity, scope, and type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 32–61.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2011). *Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn?* (Notat). Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Ødegård, G. (2012). After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror—Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22. *PS: Political Science & Politics*, 45(01), 32–37. <https://doi.org/10.1017/s1049096511001806>
- Wollebæk, D., Steen-Johnsen, K., Enjolras, B. & Ødegård, G. (2013). *Rallying Without Fear: Political Consequences of Terror in a High-Trust Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Zandberg, E. & Neiger, M. (2005). Between the Nation and the Profession: Journalists as Members of Contradicting Communities. *Media, Culture & Society*, 27(1), 131–141. <https://doi.org/10.1177/0163443705049073>
- Zmerli, S. & Newton, K. (2017). Objects of political and social trust: scales and hierarchies. I S. Zmerli & T. Van de Meer (Red.), *Handbook on Political Trust* (s. 104–124). Cheltenham: Edward Elgar.
- Ødegård, G. & Bergh, J. (2013). Ungdomsvalget 2011. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 29(1), 30–49.